

كولتوراس

نوسینی :

ئەكادېمىك - يو - ف - برەملى و ر . گ . پەرۋلى
رشاد مىران - لە رووسى يەوہ وەرى گىراوہ

● بەشى يەكەم ●

پېشكەى :

ووتە يەكى بە ناوبانگى ئەتنوگراف ناسەكان ھەيە ، دەلى :
«ئەگەر تەنھا يەك مىللەت بناسىت ، ئەوا ئەو مىللەتەش
ناناسىت .» .

ئەمەش زۆر راستە ، چونكە لە كاتى دىراسە كوردنى مىللەتانى
تردا ، ئەو كەسە ، يەكسەر ئەكەوئتە بەراو كوردنى لايەنى
جوراو جورى ژبان و مېژووى ئەو مىللەتانه لە گەل مىللەتەكەى
خويىدا . جا لە رېرەوى ئەم بەراوەرد كوردنەدا زانىارى يەكانى
دەربارەى مىللەتەكەى خوى دەچەسپىن و بەھىزتر دەبن .

مىللەتى كوردىش ، ھەرچەندە تاكو ئىستا خوى پېويستى بە
دىراسە كوردن و لىكۆلئىنەوہ ھەيەو زۆر لايەنى مېژووى خوى روون
نەبۆتەوہو كون و كەلەبەريان تيا ماوہتەوہ ، لە گەل ئەوہشدا .
كاتى ئەوہ ھاتوہ ، كە زاناو روئشنىرانى كورد لەو مەيدانەشدا -
واتە دىراسە كوردنى مىللەتانى تر - ئەسپى خويان تاو بدەن .
ئەوہش پېش ھەموو شتىك ، بە مەبەستى زياتر زانين و ناسىنى
مىللەتى خويان .

دىاردە يەكى ئەتنوگرافى زۆر بەنرخە ، كەلاى ئىمەش
دەست دراوہتە لىكۆلئىنەوہ لە ئابنە مىللى يە كوردى يەكان -
يەزىدى و كا كەبى - و گەلى لايەنى تى ئەتنوگرافىاى كوردى .
ئەم ھەنگاوہ گەلى پېرۆزتر دەبوو ، ئەگەر ئاورىكىش لەو

چەند بەستەرىك بەيەك دەگەن بەشپوہ يەك كە جوولەى
ھەريەكەيان ئاسان بىت . بۆيە لەم شوئىنە شكان كەم روو
دەدات تەنيا لەگەل چوون نەبى ئەمىش بەم شپوہ يە لە لايەن
بەيتارەكانەوہ چارى بۆ دانراوہ يەكىك ھەنىشكى توند دەگرت
تاوہكو نەجوولى ئىنجا بەيتارەكە دەستىكى دەخستتە ژىر
زەنگە يەوہ بە دەستەكەى تى پەنجەى دەستى دەگرت و بۆ
خوارەوہى رادەكىشا بەم جوہرە ئىسكە لەگەل چوہەكان
دەگەراندەوہ شوئىنى خويان . ھەروہا بەم شپوہ يە ئەگەر
پەنجەكانى دەست و پى لەگەل چووبان ئەوا بەراكىشان
دەھىزانەوہ شوئىنى خويان . بۆ ئموونە ئەگەر پەنجەى گەورەى
دەست لەگەل بچووبايە ئەوا بەم شپوہ يە بەيتارەكان
دەيانگەراندەوہ بۆ جىگەى خوى . بەنىكىان لە پەنجەكە
دەخست و دەستىكىان دەخستتە سەربەنەكە ئىنجا رايان دەكىشا
جارىك بۆ خوارەوہ جارىك بۆ سەرەوہ تاوہكو دەتەقى بەم
جوہرە چاك دەبوہ . . . .

لەكۆتالپ ئەم باسە پېويستە ئەمە بگوتى كە بەيتارى تەنھا
مروؤف ناگرتەوہ بەلكو ئازەل و مەروما لا ئىش دەگرتەوہ
لەبەرئەمەى بەيتارەكان چارەسەرى شكستى يەكانى ئەمانىشان
كردوہ .

فەرھەنگۆك

شىلگىرى : بەردەوامى

قرىہ : تەقە

گە : شوئىنى بەيەك گەبشتى دوو جوگمگە

رايەر : درىژ ، رايەر كوردن درىژ كوردن . رايخستى

كارەموو : مووى كاريلەى بىن . ئەمە لەبەر نەرمى يە كار دەھات .

جوگمگە : جوگمگە . بەگۆزىرى جياوازى ناوچەكان دەگۆزى

تېنىنى :-

ئەم زانىارىبانەى لەم بابەتە خراونەتە روو دەربارەى بەيتارى ھەمووى لەسەر زارى بەيتار
(حاجى عمر كا كە) لەگۆندى دىنگاوى دەشتى قەراج لە گەلاوئىزى ۱۹۸۵ نومار كراوہ
كۆكرادەتەوہ كە تەمەنى (۷۰) سال دەبى .
ھەروہا سودىش لە كىتپى مروؤف و تەندروستى پۆلى سى ناوہندى وەرگىراوہ .

میلله تانسی جیهان له روانگه سی

ئه تنوگراف ناسه کانه و

ئه تنوگرافیا - (له یونانی کۆنه وه رهگیراوه ، ئه تنوس - واتا میلله ت - ، گرافیا - واتا نووسین) ، زانستیکه ده رباره ی میلله تانی جیهان ده دوی . گه لی بیرورای جیاواز ده رباره ی ئه رکو و بابه تی لیکۆلینه وه ی ئه تنوگرافیا هه ن ، زۆر له ئه تنوگرافه برژوازی به کان لایان وایه که و بابه تی بنه رته ی ئه تنوگرافیا ، زیاتر میلله ته بی نووسین و دوا که و تووه کانن . ئه مه ش ته نیا دیارده کۆنینه کانی ئه و میلله تانه ئه گر ئه وه . ئه م زانسته ش له و کاته وه په ره ی سه ند ، که کۆلۆنیالیسته ئه و روپایی به بۆرژوازی به کان ده ستیان دایه دیراسه کردنی میلله ته نانه و روپایی به کان ، که زۆر به بیان نووسین و ئه ده بی نووسراویان نه بوو . بۆیه ئه تنوگرافیا یان به رامبه ر به زانستی میژوو راست کرده وه .

میژوو وه کو زانستیک سه یرده کرا ، که به پشت به ستن به سه رچاوه نووسراوه کانه وه دیراسه ی میلله ته (میژووییه کان) ده کات . له به رامبه ر ئه وه ش ئه تنوگرافیا له و میلله تانه ی که پی یان ده گوتن (نامیژووی) ده کۆلێته وه . به لام زۆر ده میکه ئه و بیرو باوه ره ی ده رباره ی میلله تانی (میژووی و نامیژووی) ⁽¹⁾ ره ت کراوه ته وه . ئیستا که له ناو پسه پورانی ئیمه و ده ره وه ی وولاتدا (به تایبه تیش له وولاته سوشیالیسته کاندای) ، وه کو زانستیک ده رباره ی میلله تان له هه موو قوناغه کانی

میلله تانه ی که له ناو ئیمه دا ده ژین بدرا بایه وه ، وه کو : ئاسوری ، تورکیان ، ئه رمه ن ، . . هتد . له م رووه وه ئه توانی گه لی شتی کولتوری کوردی له ناو ئه وان و هه روه ها هی ئه وان له ناو کوردوا دیاری بکرین . ئه م جۆره باسانه ، جگه له وه ی به شداری کردنیکه له روون کردنه وه ی میژووی گه لانی تر . له هه مان کاتیشدا ئه تنوگرافیا ی کوردی زۆر به ره وپیش ده بنه و بی گومان ، خزمه تیککی بی هاوتاشه بو زانست به گشتی .

ئه م ووتاره ، به کیکه له و ووتارانه ی که له کتیبیکدا به ناوی (له روانگه ی ئه تنوگرافیا وه) مۆسکو ، له سالی ۱۹۸۲دا چاپ کراوه . ئه م ووتاره م بۆیه هه لێژارد ، چونکه جگه له تام و چیژی باسه کانی ، هه روه ها زایناری زۆری ده رباره ی میلله تان و گروهی ئه تنوگرافی جیا جیای جیهان تیا به ، که پیویسته ئیمه ش بیازانین و ئاشنایان بین . ئه م دوو زانایه ووتاره که بیان له به ر روشنایی روشنبیری و پسه پوری خۆیاندا نووسیوه ، بۆیه نه سه رچاوه یان به کار هیناوه نه هه یچ په راویزیکیان بو کردووه . جگه له هه ندی روون کردنه وه له نیوکه واندای - بۆیه به ناچاری په راویزه کان ، به نیازی روون کردنه وه ی زۆر شتی ناو ووتاره که بو خوینه ری کورد . خۆم کردوومن . جا ئه گه ر له کاتی وه رگیراندا ، هه ندی ووشه ی ناو . وه کولای خۆمان باوه ، واده رنه چووبن داوای بی بوردن ده که م به ژبری خوینه ری به ریز پشت قایم .

* وه رگیر *

پیشکەوتیاندا ، دان بە ئەتۆگرافیا دانراوه . ئەمەش وائەگەبەنی که بابەت (مەوزوع) ی ئەتۆگرافیا لە ھەموو شوێنیکی ئەم زەمینەدا ھەبە ، لە بارە ی زەمانیشەو ، ھەر لە کۆنترین کۆمەلگاکانی ئادەمیزادەو تا رۆژی ئیمرو دەکەوێتە ناو قەوارە ی لیکۆلینەو زانستی ئەتۆگرافیاو . ئەو ی پیش ھەموو شتیک سەرنجی ئەتۆگراف ناسەکان رادەکێشی ، کۆلتور و (۲) ژبانی ترادیتسیۆنی میللەتانە چونکە بە تاییەتی لێرەدا خەسوسەتی جوۆری ژبان دەردەکەوی . جا لە مەدایە روانینی تاییەتی ئەتۆگراف ناسیک بۆ بابەتی لیکۆلنەو کانی - واتا لەبەر رۆشنایی خاسیەتی تاییەتی ئەتینیکی (میللی) دا سەیری بابەتەکە دەکات . ئەم خاسیەتە تاییەتی بە ئەتینیکیانە ، کە لە رێپەوی میژوو داو زۆر جاریش بەکارتی کردنی سروشت و دەور و بەر دروست بوون و لە جوۆرەها لایەنی ژبانی مادی و مەعنەوی دا دەردەکەون . لێرەدا زۆر جینگە ی خۆبەتی باسی (ئینگلو) - خانووی لە بەفر دروست کراوی ئەسکیمیوئەکان - بکەین . ئەسکیمیوئەکان (۳) سەربەخۆ بەی کارتی کردنی خەلکی تر ، توانیویانە گوومبەت بۆ خانووەکانیان دروست بکەن ، (گوومبەت - شانازی شارستانی بە کۆنەکانی ناوچەکانی رۆژھەلاقی دەریای سپی ناوہراستە) . بۆ دروست کردنی (ئینگلو) پارچە بەفر لەسەر بەکتری دائەنرین ، تاوہ کو کەوانە ی سەربان تەواوئەبیت . ئینجا بۆ قایم کردنی دیوارەکانی لەناو ئینگلو دا بەزی سەگی دەریا لەناو بەردە ئاگردانیکدا ئەسووتین ، ئەو بەفری سەرەو ی دیوارەکان ئەتوتتەو و دوایی بە ھۆی بابەکی ساردەو ، ئەو بەفرە تاوہ دیسان ئەبەستتەو و ئەبیتە بەک پارچە شەختە . بەم جوۆرە ھەموو پارچە بەفرەکان بە بەکەوہ ئەنووسین و وەکو بەک پارچە بەردیان لی دی . بە چەند رۆژنیک (ئینگلو) ھەکە زۆر توندو قایم ئەبیت . (بەزی سەگی دەریا ، لای ئەسکیمیوئەکان ، بۆ سووتاندن و مال گەرم کردن و رووناک کردنەو بەکاردیت) . چوونە ژوورەو بۆ ناو ئینگلو ، بۆ میللەتانی تر ، دیاردە بەکی سەیرە (ئەگەر ئەو میللەتانە ی کە

خانووەکانیان لە بەن دروست کراون ، لی ی دەرچی) ، ئەویش لە توونیلکەوہ کە ھەر لە بەفر لیدراوہ و بەژر زەمیندا دەروات و لەناو ئینگلوہ کە دەردەچی .

ئیمە ناتوانین بڵین کەوا ئینگلوو خۆش و فەرەحە . بەرزایی دوو مەتر ، بەرینایشی ۳-۴ مەتر دەبیت ، وەکو ئاسایی دوو خیزانی تیدا دەژن . بەلام ئەم تەنگە بەریبە ھەروا لە خۆبەوہ نی بە ، بەلکو بۆ پاراستنی گەرمایی بە . خۆ لە کاتی پۆبست و گەر خۆیان حەزبکەن ، ئەتوانن ئینگلوو تا ۱۲ مەتر فراوان بکەن . کەرەستە ی دروست کردنی ئینگلوو - واتا بەفر - ھەتا بلی زۆرە . بە ھاوینانیش ھەر لەناو ئیلگودا دەژن . خانووی بەفر ھەرەکو چۆن گەرمایی لە ناو خۆیدا دەپاریزی ھەرەوہا دەشتوانی فینکایی ھەر بمینی ، (ھاوینە لە گرینلاندا دا گەلی کورت و فینکە) . دەرگای ھاوینی ئینگلوو لە دیواردا دەکرتەو و بە زوہ بەکەوہ نووساوە . دیوارە لە بەفر دروست کراوہ کان تیشکی رۆژبان لێوہ ئەچیتە ژوورەوہ . ئەشتانری دیوارە کە کون بکەن و پارچە شەختە بەکی تەنکی وەکو پەنجەرە ی تی بجری ، بەلام ئەمەیان دیاردە بەکی تازەبەو لە خانووی ئەوروپاییەکانەو وەرگراوہ .

ئینگلوو - لە رابردووی کۆن دا چۆن بوو ، کەس بە تەواوی نازانیت . بەرای ئەرکیوئۆگەکان ، خانووی لە بەفر دروست کراو ، کەم و کوپی زۆرن و ناتوانی بۆ ماوہ ی سەدە بەک خۆی بگری . بەلام ھەر لە زانیاریەکان ئەرکیوئۆگی بەوہ ، زانیومانە کەوا خەلکی کۆنی سیریا خانوویان لە ددانی مامووت و ھەرەوہا لە پەلەکانی نەھەنگ دروست کردوہ و بەبیت بەبەکیانەو بەستوونەتەوہ .

خانووی دوو نھومی رووسەکانی باکوور کە لە لقی دار دروستیان ئەکرد ، زۆر باش لەگەل باری سروشتی و پۆبستەکانی کشت وکال دا دەگونجا . گونجان لە گەل باری سروشتی دا ھەرەوہا لە خانووە تەقلیدیەکان دا بەدی دەکری ، بۆ نمونە وەکو ، خانووەکانی ھەندیک لە میللەتانی میلانیزیاو

میکرونیزییا^(۴) که له پټ دروست ده کړین . خانووی سهر ناوی (لای هندی میله تانی خوارووی روژه لاتی تاسیا) . هروها ټو مالانه ی که ده گوږینه وه وهکو ، یورتاو چوومی ، تاپی^(۵) (لای میله ته کوچره کانی ناوهراسی تاسیاو سیریاو هیندیه کانی پریری)^(۶) ، خانووی میناره (کوشک) - لای میله تانی قه فقاس ، هندی له عهره به کان ، هندی میله تانی ته فغانستان) .

خاصی یه تی ټینیکی ، هروها ، له هندی کولتوری مادی دا ، وهکو خواردن ، دهره که ویت . هه مو میله تیک چیستخانه ی تاییه تی خوی هیه . ټنوگرافی شاره زا له کاتی لیکولینه وه ی دا له باری ژبانی میله تیک نه ناسراوه ، ره چاوی هم مهسه له یه ده کات . ټنوگراف ناسه کان لیکولینه وه کانیاں له خواردنی روژانه و جه ژانه ی تاییه تی میله ته که وه ده ست پی ده که ن . هیچ گفتوگو له سهر مهسه له ی چیژ ناکری ، ټوه شتیکی میروونی یه و تا راده یه کی زوریش سروشت و دهره بر کاری تی ده کات . بویه ، ټینین که و ټو میله تانه ی کشت و کال پشه یانه (بو نمونه - سلاقی یه کان)^(۷) ، ټه ساسی خواردنیان به ره می کشت و کالی یه . بو میله تانی مهرومالات به خپوکه رو هروها میله تانی راوکه ر - ټه ساسی گوشته . ټو میله تانه ی که به جوړنکی سهره کی راوه ماسی پشه یانه (وهکو - ناناتیسیه کان ، نیفخی ، ټولگی)^(۸) - ټیختیو فاگن^(۹) ، واته ماسی خوړن . له هه مان کاتیشدا زور له میله تان گالته به جوړی خواردنی میله تانی تر ده که ن . له گه لی ناوچه کانی چین و یاباندا ، تا ماوه یه کی که میش پیش نیستا ، شیرو به ره مه کانی شیریان له چیسته کانیاں دا به کار نه ده هینا . مهنگولی و ټیپیه کان و زولوسه کانی^(۱۰) ټه فهریقیا ماسی ناخون و به لایانه وه به که لکی خواردن نایت .

سیریا ، گه لی ده وله مهنده به کوارگ ، به لام میله ته ره سه نه کانی سیریایی^(۱۱) ټه نا یه که جوړی به ناوی (موخومور)

- ټویش وهکو نه رکوتیک - به کاردین . زوربه ی میله تانی هیندستان گوشتی گا ناخون ، هروها موسولمانه کان و هیندوسه کان گوشتی به راز ناخون . له لای هندی میله تانه وه هه تا ټو نزیکانه ش گوشتی سه گیان به لاره زور به نرخ و به له زهت بوو (بو نمونه ، پولینیتیه کان ده یان خوارد)^(۱۲) .

ناکری هه موو حه زلی کردن و بیلی کردن وه ی خوارده مه تی روون بکرینه وه ، فهرمو ، نیستاش له روژه لاتی چین و له یابان دا ماسی ماده یه کی سهره کی خوارده مه تی یانه . له یابان دا زور چیشتیان هه ر له ماسی خا و ټاماده ته کړین . که چی چینیه کان ته نانه ت ماسی باش سویرکاویش (به خاوی) ناخون . چیستخانه ی چینی پی داده گری له وه ی که هه ر خواردنیک ، پیش ټه وه ی بکه و ټه ناو ده می مروف ، ټه پی به ناو ټاگردا ټیپه ری - واتا به ټاگر ټاماده بکری .

له زماندا ، وهکو لایه نیکی کولتوری ، تاییه تی یه تی میله تان زور به روونی دهره که ویت . راسته ، زمانی واهن که چند میله تیک قسه ی پی ده که ن به لام له گه ل ټه وه شدا ، هه ر میله تیک فونوتیک و بناغی فهره نگی و هه تا کو گراماتیکی تاییه تی خوی هیه ، (بو نمونه - جیاوازی له به کارهینانی زمانی ټینگلیزی له ټینگلته ره و ټه مریکا و ټوسترالیا دا . زمانی ټیسه پانی ، له ټیسه پانی ، شیلی ، مه کسک ، کوبا . هتد . زمانی عهره بی ، له شیوه کانی سوریا ، میسر ، جه زانیر . هتد) . لیره دا گرننگ ټه وه یه که هه ر میله ته و به زمانی تاییه تی خوی قسه ده کات . بویه جیاوازی زور له نیوان زمانه کان دا هیه . له ناویان دا هیه که زیاتر له ۴۰ حاله تی ټیعرایی هیه . وهکو له زمانه قه فقاسی یه کاند^(۱۳) ، زمانی واش هیه که هه ر ووشه یه کی له یه که کهرت زیاتر نی یه . له هندی زمان دا هه ر رسته یه که به یه که ووشه ده ژمیردریت - به ووشه یه کی لیکدراوی دوورو دریز ، به لام هه ر یه که ووشه یه .

له زمانی هاوایی دا^(۱۴) به هه مووی حهوت ده نگی نابزوین (ساکن) هیه ، له زمانی سه ټامه کان دا^(۱۵) ژماره یان ۵۳ یه . له

زمانی یابانی دا هموو ووشه به کی ئالۆز (کۆمپلیکس) ئاوازی تایهتی خوی هه به . زمانی واش زۆرن که هموو حه رفیکه تۆن و به رزایی خوی هه به .

جیاوازی له نیوان هونه ری ملله تانی ئەم سەر زه مینه دا به کجار زۆرن . جیاوازی به کانیس به راده به کن ، که وا مه ترسی له وه ده کری ، میلله تان سه ریان له هونه ری به کتری ده رنه چی . مروقی ئه وروپایی پیوستی به خو ئاماده کردنیکی زۆر تایه تی هه به ، بو ئه وه ی بزانی چی له سه ر شانوی به ناوبانگی یابانی (نۆ) روو ده دات . لیره ، ته نانه ت زانیی زمانی یابانی و هه تا شاره زایی جووری ژبانی روژانه و خووره وشتی یابانیس به هانا به وه ناییت . بو ئه وه ، هیشتا مروقی ئه ی بزانی ، هه ر بزوتنه وه به ک و هه ر ئیشاره تیک چ هه ست و مه به ستیکی پالوه وانه که ی سه ر شانۆ ده رده پرن ، ههروه ها ئه ی بزانی ده مامک و جل و به رگیان چ مانایه ک ده به خشن . به هه مان جوور ، یابانی به ک گه ر پیش ئه وه هه یچ بالی به کی ئه وروپی یا ئه مه ریکی نه بیینی ، له کاتی سه برکردنی بالی رووسی به ناوبانگ ئه رکیکی زۆر گرانی ئه که ویته ئه ستۆ ، هه رچه نده - بی گومان - تۆزی سوو کتره له ئه رکی ئه وروپایی به که - ته ماشاکه ری شانۆگه ری یابانی .

بزووتنه وه کانی سه ماکه ری بالی ، را کردن به سه ر په نجی پی به کانی و سوورانه وه ی به ده وری خویدا . . . هه مووی به مه رج و مانایه .

ههروه کو له زماندا ، به ک مانا به چه ندها ووشه ده رده بری ، له بالیشدا به بزواتی ده ست یا قاچ ئه توانن جووره ها مانای پی ده بری . ههروه ها ئه و میزاجه ی که سه مای پیوه ده کری ، ئه مپه یسه ده وریکی بالآ ده بیینی . بو روون کردنه وه ی مه سه له ی سه ماکردن له لای میلله تان ، جیگه ی خو به تی ئەم ووتانه ی گۆگۆل بیینه وه ، که ده لی :

(ئیسپانی وه کو سوئسری و سکۆتلانندی و ئه له مانای شایی ناکات ، ههروه ها شایی رووسه کان وه کو هی فه رهنسی و خه لکی ئاسیانی به . ته نانه ت له ناوچه کانی به ک ده ولت دا سه ما

ده گۆری . رووسه کانی باکوور سه مایان وه کو هی سلاقی به کانی خوارووو پۆلۆنی و فینلانديه کان نی به ، هه ندی سه ما گه فتوگۆی ئیدا ده کری ، هه ندیکیش بی هه ست و نه ستن ، زۆریان به جووش و هات و هاوارن ، له سه ر خوو هیمینیش زۆرن ، سه ما هه به قوورسه و هی ئاسانیس هه به) .

له موسیقا شدا ، جیاوازی ، گه ر زیاتر نه ی که متری به . له روژه لاتی ئاسیا و له ئوقیانۆسدا ، له جیانی حه وت نۆته ، ته نها پینج هه به .

له زۆربه ی وولاتانی ئه وروپادا گۆرانی به کۆمه ل (کۆرس) زۆر باوی هه به ، تیرولیه کان ، که له سه ر سنوری ئیتالیا و نه مسادا ده ژین ، به ناوبانگن به و گۆرانی یانه ی که له قورگه وه ده گوترین . له ئوقادا^(۱۶) گۆرانی دوو ده نگ هه به ، واته به ک گۆرانی بیژ به دوو ده نگ گۆرانی ده لیت . چه ند سالیک له مه و به ر گۆرانی بیژی پیرونی (ئیا سوماک) ، له ئه وروپا و ئه مه ریکای سه روودا ناوبانگی ده رکردو گۆرانی به کانی ده نگیان دایه وه . ئەم ئافه رته ده نگ خۆشه ئه ی توانی ده نگی خوی بگۆریت له دیسانته وه بو باس ، واته ، له به رزه وه بو قول . . . له م گۆرانی یانه دا گۆرانی به کۆنه کانی ئه مه ریکی ره نگیان ئه دایه وه .

ههروه ها ئامیری موسیقا به جیاوازی به وه به سه ر ناوچه میژویه کولتوور به کانی^(۱۷) جیهان دا دابه ش ده کرین . ئامیری ژبی و هه وایی ، تایه تن به ئه وروپا و به شیکی فراوانی ئاسیا . بو سه رووی ئاسیا ، به شیکی زۆری ئه فه رقیقا و روژه لاتی خوارووی ئاسیا - ئامیری کوتان جیگه ی به کم ده گریته وه ، وه کو - دیمک ، ده ف ، ناقوس ، زه یله فۆن ، گیتاریش له ئه مه ریکای لاتینه وه به هه موو جیهاندا بلا بووه وه .

له جوانی گه یشتن ، ئه ویش له نیوان میلله تان دا زور جیاوازه . گه لی له خه یله سه ره تایه کان لووت ، پالیو ، یاخود گۆی خو یان کون کردووه و (له جیانی گیرفان !) به کاریان هیناوه . له زۆر ناوچه ی سه ر ئەم زه مینه دا ، جاران خه لک

دخه گرانه سهیری له شولاری خوځان ده کړدو به نیازی حوانترکردنی ههولیان ده دا بیگورن. دانیشتونانی کونی ده شته کانی خواری وولاتی نیمه - سهرماته کان (۱۸)، هه به حرېک رایان له شکلی سهیری خوځان نه بوو. زانایه نه رکپو ځکه کان، له کانی هه لکه نندنا سهرو که للهی سهیریان نوزیوه ته وه هیچ ناوچاوانیکی راستیان نی وه هه وه کو توپ حرن.

هه ته نها سهرماته کان وانه بوون، ښککه کانیش - که سرستانی په ټیکي گه وره یان له پېرودا هه بووو پيساروی ټيسپانی ه ناوی برد - سهریان دوو پارچه بووو به په که وه ده یان هسته وه! هه نندی له خپله هیندی په کانی مه کسک، ټيمروش به ټانقه ست سهری خوځان دريژکوله ده که ن. ټايا نه ده کړی؟ به لی. ټيسقانی سهری منال نه رمه و نه توانریت به هه موو شپوه په که ده ق پی بگيرت. ښککه کان سهری مناله کانیا ن به قايشيکی ټايه تی راده کيشا، هیندی په مه کسيکه کانیش به دوو پارچه ته خه سهری مناله کانیا ن ده گوشن. رهنگه نه جوړه کارانه بو نه وه بووبن، که خه لکی خوځان له خه لکی تری دراوسی یان جیا بن، له م مه زنده په زیاتر، زانست بو هیچی تر ناچیت.

ره ش کردن، یاره نگگ کردنی ددان، له لای زور له مبله تانی نه فهریقیاو خواری وولاتی ټاسیادا هه به. نه مبله تانه، خوځان، نه شته روون ده که نه وه ده لټین: نیمه واده که یان بو نه وه جیاوازی په کمان له گه ل درنده و جانه وه ره ددان سپی په کان دا هه بیت.

هه مبله ټیک و به جوړیک بیر له جوانی ده کاته وه. نیمه لامان سهیره، که له هه نندی شویندا باوی لووت کون کردن هه ماوه و (یا خود تا نه نریکانه ش هه ماوو). به لام لامان زور ټاسایه، که گواره له گوی په کون کراوه کانی کچه هاوسیکانماندا ده بینین. لووتیش هه روا، نه وه کو هه کون نه کړی، به لکو له لای هه نندی خه لکی وه کو خپله کانی

بوشمان (۱۹)، مالای (۲۰)، مائوری (۲۱) له رابردوودا، ته نانه ت لووتی مناله کانیا ن به ټانقه ست به ده م و چاویانه وه پان ده کړده وه. نه و و ټمان ټاسیاو نه فهریقیا دوا که وتوون، نه ی چی به وه بلټین که له فهره نسا، له سه ده ی شازده هه مدا ده رکیشانی لووت باو بووو لووتی دريژو قوولنگیان لا زور جوان نه بوو - نه رکی دایک و دایانه کان بوو، که واکه ن لووت به سه ر ده م و چاوه وه دیار پی.

له گه لی شوین ملی کورتیان پی ناشرین بوو. له جوړجیا مناله کانیا ن و له ناو لاندک ده نا، که سهریان له پيله کانیا ن نرم تر بیت و به م جوړه ملیان دريژتر ده بوو. نه م عاده ته تاماوه په کی دريژ هه ما بوو. له روژه لاتی نه فهریقیا دا هه نندی خپل هه ن، که ملی ژنه کانیا ن، به ټانقه ست تا راده په کی له خه یال به ده ر دريژ ده که ن - به ده په ها ساتیمه تر، به هوی ملوانکه ی ټايه تی په وه ده یکه نه ملی کچه کانیا ن و سال به سال ملوانکه ی زیاتریان ده که نه مل.

زور له و عاده تانه گورینی شپوه ی له ش، له سه ر جوړی ژانی مبله تان وه ستاوه. بو نمونه، قاچی خوار بو کوچره ره کان به که لک تره، چونکه باشر له له شی نه سپ گیر ده پی. جاران له ناو لانکی که لمیکه کان دا (۲۲) شټیکي ټايه تی به جوړی ره حه تی، بو لیک کردنه وه ی لاقی مناله کانیا ن، هه بوو. بوریا ته کانیش (۲۳)، په رو یا پیستیان له بهینی لاقی مناله کانیا ن دا، بو هه مان مه به ست، داده نا. چی ناکات دایک، بو نه وه ی مناله که ی گه وره بیت و جوان بیت!

له یونانی کون دا به پیچه وانه وه، قاچی راستیان لا جوان بووو شتی ټايه تی یان، بوراست کردنی قاچی مناله کانیا ن، هه بوو. مائوره کانی دانیشتونانی ره سه تی نیوزیلاندا، بو نه وه ی قاچی مناله کانیا ن راست پی، له نه ژنویان ده دان. هه روه ها زنجیه کانی ټوسترالیاش زور بایخ به و مه سه له به ده دن. لیره دا نه و عاده ته کونه ی چینی په کاتمان دټه وه بیر، که پی تی کچه کانیا ن توون ده به سته وه بو نه وه ی زیاد له (۸-۱۰ اسم)

گهوره تر نه بن . لای هندی له خپله کانی ئوقیانووس ، شکاندنی چهند ددانیکی کچه کانیان باوه . . زوری تریش .

خو ، نه شی مروف شوینیکی له شی خواربی یا تیک بچی بی نه وهی خوئی بیهوی . زور میلهت لانکی رهق به کار دین ، سهری منالیش نه وهندهی بهسه ، که بخړته سهر شتیکی رهقهوه ، بو نه وهی شیوه کهی بگوریت .

درباره ی هندی له خووو رهوشی مایه کان له مکسیکی کوندا ، (ر . ف . کینزالوف) ی نه توگراف ناس ده لی : « تازه دایک که حزی نه کرد کچه ساواکه ی جوان بکات ، به ناموزگاری دایکانی ، شاره زاتر ، دوو پارچه تخته ی به نیو چاوانو پستی سهری مناله که بو چهند روژیک نه بهسته وه ، بهم جوړه نیوچاوانی مناله که تخته نه بووو نه مهش نیشانه ی جوانی بوو . ههر به مبهستی نارایشت کردنی ، توپیکی لاستیکی بچوویکیان به قزی سهری کچوله وه نه بهسته وه و تالای چاوه کان شور نه بوویه وه . چاوی مناله که ههر به دوا ی توبه که دا نه گه راو له نه جامدا کچه خیل نه بووو نه مهش ، لای مایه کان ، په کیلک له نیشانه هره گرنه کانی جوانی بوو » .

نه وروپای و نه فریقایی ، ههروه ها له روژتاواو خوارووی ناسیادا^(۲۴) ، ههر له کونه وه گورانی به چاوی گه وری دلداره کانیان دا هله لاین . به لام له روژه لاتی ناسیادا ، به جوړیکی تر سهری جوانی چاو ده که ن . نه و قاسیده چینی یانه ی بو لای نیمپراتوره ی رووسی ، ناننا یوئا نوفا نیردرا بوون ، واقیان له جوانی کچی نیمپراتوره – ئیلزاییت (نیمپراتوره ی دوات) و رمابووو به جوړیکی روژه لاتی یانه ی پر له روماننیکه ته وه دهریان بری ، کهوا ئیلزاییت نه گه ر چاوه کانی بچووک تر بوونابه ، به جوانی په که ی خه لکی شیت و هار ده کردو له ناوی ده بردن . .

جیاوازی زور له ژبانی خیزانی و مهسه له ی ژن هینانو ههروه ها له عیادهت و پرستندا ، له نیوان میله تان دا به دی ده کربت ، شان به شانی خیزانی مونوگامیا (که تنها له ژیک و

میردیک پیک دیت) ، هه تا نیستاش لای گه لی میله تان خیزانی پولیگامیا (میردیک و چهند ژیک) ، ههروه ها خیزانی پولیستاندرا (ژیک و چهند میردیک) یس هه ن^(۲۵) . له لای هندی میله تان ژن هینان به زوره ملی و سه پاندن بوو – وه کو له دهوله تی ئینگه کانی پرودا (که نیسپانیه کان له سده ی شازده دا له ناویان برد) ، هه موو لادی بیه مافی نه وهی هه بوو ، هاوبه شی ژبانی خوئی بدوزیته وه ، به لام گه را تا تمه نیکی دیارکراو که سی دهست نه که وتبایه نه واپاویک یا ژنیکیان – وه کو هاوبه شی ژبانا – بو دیاری ده کرد .

له هیندستان دا ، کچی بی میردنی به ، تمه نی له بیست سال تیپه ری بی . گه ر کچ به بی میرد بینه ته وه ، بو دایک و باوکی عه بیکی گه ورو ده بووو لایان و ابوو پاش مردیان خوا سزایانا ده دات . بویه له م حاله تانه دا زور که س نه بن به قوربانی – واته هه تا خوا سزای که س نه دات . جا ههر وه کو عاده ته باوکی کچه داخوازی له باوکی کوره که ده کات .

له کاتیکدا له رووسیای زراعی دا ، میرد به بی یارمه تی ژنا کاری جووتیاری پی نه ده کرا ، لاوان خوا خویان بوو که ژن نه هیتنو بو خویان ههر رابویرن . کچه کانیش ناواتیان نه وه بوو که نه و وه زعه ی له گورانی په کاندای پی ده گوترا (کچی نازاد) ههر دریزه بکیشی ، به لام بوکوی ده چیت ! پیوستی نابووری و عاده تیش بخره سهر .

زه ماوه ندیش جوړاوجوره . لای هندی میله تان (وه کو لای خپله کانی بوونان له دوورگه ی کالیمانتان)^(۲۶) بوژن هینان . نه وهنده بهس بوو ، که کوپو کچه که له بهر دهم ردین سپی خپله که داوای په کتری بکن . له لای هندیکی تریش (خپلی کوشی له نه فغانستان) به زم و هه رای زه ماوه ند دوو روژو دوو شه و دریزه ده کیشی . له لای هندی له میله تانی هیندستان ههشت شهوو ههشت روژه . شان به شانی نه مانهش ، لای زور به ی نه وروپی په کان بو زه ماوه ند ، تنها نریک ترین خزم و ناسیاو کو ده بنه وه ، که چی هندیکی تریشی (وه کو له

نهفاس ، ههتا ماوه به کی نریکیش ، زه ماوه نندی بی بووک و وا ده گیدرا . به پی ی ئەم عاده ته ، نه ده بویه بووک و زاوا له ی ماوه نندی خو یان ناماده بن .

ههروه ها ، عیاده تی جوراوجور له جیهان دا گه لی زورن . له ناو خیله کان دا ، منال که گه و ره ده تی و ده گاته ده وری ی وه تی ، له نه وروپایی سه ده کانی ناوه راست ، که شاگرد ده بوه وهستا ، نه جیب زاده کانی فه رهنساو سامو پرای یابانی (نه وهش هه ر له سه ده کانی ناوه راست دا) که ده بونه شه رکه ی ته واو ، نه مانه هه مووی ئاهه ننگ و عیاده تی تاییه تی یان بو ده کرا ، مردن و له دایک بوونیش به هه مان جور . په رستن هه ندی شیوه ی ئاهه ننگ به چرکه گرنه گه کانی ژبان نه به خشیت و هه ندی شتی نا ئاسایی نه چه سپینیت . له کومه لنگای مه شاعی دا شان به شانی نه وه ی که عیاده ت پر بووه له نه فسانه و خه رافه ت ، زور جارائیش سیحربازی تیا به کار هینراوه و روژانه بو ئەم جوره په رستن ، چه ند سه عاتیکی گه ره ک بووه .

خوی دان به گامیش ، به لای هه موومانه وه شتیکی ئاسایی و زور ئاسانه . به لام پیاویکی خیلێ تودا (۲۷) له هیندستان) هه رگیز به خه یالی دا ناپیت که به بی ئاهه ننگ و عیاده تیکی تاییه تی و دوورو دریز ، که س بتوانی خوی به گامیش بدات .

عیاده ته کانی ئیتالای کاتولیک – ههتا ئەم نریکانهش – له هی خیله هیندی به که متر نه بوون ، واته نه بویه له روژنیکا چه ند جار نوژ بکرایه و زیاره تی که نیسه و خزمه ت کردنی ، ره چاو بکرایه .

هیندوسی (هیندویزم) ، ئیمروکه ئایینی سه ره کی هیندوستانه ، روژانه به عیاده تی گران و سه خت چه ند سه عاتیک وه ختی هه ر به کیک له په پره و که رانی ئەم ئاینه ده بات . ژمیردراوه . که له م وولاته دا روژانه سه ده ها ملیون سه عات به م کارانه وه به فیرو ده روات . له ناو ئەم عیاده تانه دا ، هه ندی شتی جوانیش هه ن . بو نمونه – ئافره تی

هیندی ، هه موو به یانی به ک له بهر ده رگای مالی خوی دا ، به خولی ره نگا و ره ننگ نه قش و نیگاری سه یر دروست ده کات . پهروه رده کردنی منالیش له نیو میلیه تان دا جیاوازه . زور له م یاساو خووو ره وه شتانه ی منال پهروه رده کردن سروشتیکی قوناغی (مرحلی) یان هه یه جا ، بابزاین ئەم خووو ره وه شتانه له کومه لنگای مه شاعی دا هه بوون ؟ له به که م چاو پیاخشانندن دا – لامان وایه که هه رگیز نه بوون . لای نه وروپاییه کان باو نه بووه مناله کانیا ن سزابه دن و ریگه یان ده دن هه موو شتیک بکه ن . که چی ، نه و نه وروپایی و نه مه ریکیا نه ی له ناو نه سکیموییه کان دا ده ژبان ، زوریا ن لاسه یربوو که نه رکی زور که وتوته سه ر شانی مناله کانیا ن و دایک و باوک ریگه یان ده دن یاری زور ترسناک بکه ن ، که مه ترسی تیاچوونیا نی تیا هه بی . له ناو خیلێ ماپووجی (له خواروی نه رجه نین) له رابردوی کون دا ، به بی قسه لی کردن هه موو جوره داخوازیه کی منالی چوار سالانه جی به جی ده کرا ، ههتا نه گه ر ویستبای خانوه که یان بگوژنه وه ، به لام به هه ر جوریک بییت ، له حه وت سالی دا ، مناله هیندی به که ، ههروه کو نه سکیموییه که . ئیشکه ریکی باشی لی ده رده چوو . لیره دا وه خته بلین . که وا وه سه یه ته کانی پهروه رده کردنی هیندوستانی کون جی به جی ده کرین . ههتا پینچ سالی وه کو شا سه یری منال بکه ، دواین ههتا پازده سالی وه کو خزمه تکار ، پاش پازده سالی به یه ک چاو وه کوخوت . به لام له کومه لنگای ماپووجی دا ، نه خزمه تکارو نه شا هه بوون ، به لکو هه موویان به کسان بوون . به لام به کسانێ نه ندامانی خیل ، خوی له خوی دا سه رکه وتنی پهروه رده ی مه شاعی دا بین ناکات . هه موو نه ندامانی مه شاعیه ت هه ست ده که ن که زور به هیز به مه شاعی به ته که یانه وه به سترانه ته وه . بی گومان هه ربه ک له ئیمه یش هه ست به و په یوه ندی به به هیزی خوی له گه ل خیزان و وولاتی خوی ده کات و نه وهش کاریکی زور ده کاته سه ر هه لسو که وتی ئیمه . له گه ل ئەمهش ، وه کو به کینی ئاده میرادی کون و

کۆمه لگا مه شاعی به که ی خۆی فی به . مارکس هم به کیتی به ی به ههنگ و شانه که ی شوهندوو .

له ناو خیلدا ، به کیتی ژبان و یاساو خووو ره وشته کانی له هه موو شتی گزنگ ترو سه ره کی ترن . نه مانه هه مووی ته بی به نه وه کانی داها توو بسپردرین ، نه مه به ته رک ی سه ره کی پهروه دی خیلایه تی . جا لیره - واته ، له کۆمه لگای مه شاعی دا - نه له منال ده ده نو نه به سه ریشیان دا ده قیزین . گه لی له هیندی به (به ره به یه) کانی نه مه ریکای سه روو ، گه و ره ترین سزدانی مناله کانیان نه وه بوو ، که دایک یا باوک له ده می به وه ئاو به ده م و چاوی مناله که ی دا ده کرد (لیره ، مه به ست تف کردن فی به . وه رگیس ، نه مه شیان که م ده کرد ، ده ترسان ، جاری وا هه بووه مناله که له داخان دا خۆی کوشتوو . رهنگه بلین ، که وا هیندی به کان سه رجهم به رگی ئازار ناگرن ؟ بی گومان نا . ستووی ئازار دانتان بیر ده خه به نه وه ، که دیله کانیان پیوه ده به سه ته وه و خه لکی به ئارزووی خۆیان ده بوون به جه لاد . رهنگه ، هیندی به کان به گشتی ، باش بن له گه ل مناله کانیان دا ؟ نه خیر . نه نستیکه کان ده وله تیان هه بوو ، که چی زور دل ره قانه سزای مناله کانیان ده دان . بو نمونه ، سه ریان ده خسته ئاو چره دوو که له وه .

له پۆلینیزیا ، نه فه ریقیای ناوه راست ، مه ده غه شقه ر ، ههروه ها له سه ر خاکی ئاگرین دا (۲۸) - له و شوینانه ی که هیشتا کۆمه لگای مه شاعی بوون ، مناله کانیان سزا نه ده دان . ته نانه ت هندی جاران ، له کۆمه لگای چینداریش (طبی) هه ره که قوناغی مه شاعی هه لسوکه وت و ره فتار له گه ل منال دا ده کرا . ئیستا که ش نه م په یوه ندی به مه شاعی به ، ده رباره ی هه لسوکه وت له گه ل منال دا ، له یاباندا - وه کو دیارده به کی زور ده گمه ن - هه ر ماوه . له هیندوستان ، منال هه تا کو پازده سالی نه بی خزمه تکاری دایک و باوک بیت ، جا چ جو ره هه لسوکه وتیک ، له ده وری کویلا به تی و ده ره به گی دا ، له گه ل خزمه تکاردا ده کرا ، هه موومان باش ده یزانین ، نه بی

مه بده نه کانی پهروه ده کردنی مه شاعی چی بن ؟ له ته مه نیک ی دیار کراودا منال کاروباری نه که وته سه رشان و توانای به چی نه هینانی نه و کاروبارانه ی ، له راده ی نه توانینی میش ههنگوینیک بوو له شانه کانی خۆیدا ، منال به شیک بوو له مه شاعیه ت که لی ی جیا نه ده بووه . له ناو نه و مه شاعی به ته به چو که دا ، که هه موو شتیک و هه موو که سیک له به ر چاوبوو - منال زور باش هه ستی به وه ده کرد که نالی شتی ناره وا بکات . گه و ره کان که م له به یینی خۆیان دا تیک ده چوون ، ههروه ها منالایش ده مه قالیان نه ده بوو . شه ریان نه ده کرد . به هیزی و ئازایه تی خۆیان له راوکردنا به دیار ده خسته ، یان له م جو ره یاریانه دا : منالان به ریزه په نگریان ده خسته ئاو له بیان ، کی زیاتر رای گرتبا ، نه وا نه و ده بیرده وه .

له ته مه نی خۆناسین دا ، هه ر میرد مندالیک - له زور شوینیشدا هه ر کچیک - به تاقی کردنه وه دا تی ده په رین . تاقی کردنه وه به کی سهیره ، بو وه رگرتنی ئیجازه ی گه و ره بوون - واته بالتی بوون . پروگرامی نه م تاقی کردنه وه به له مانه پیک هاتبوو : خۆراگرتن له به رده م ئازارداندا ، برسی کردن و تینوو کردن بو ماوه به کی زور ، توانینی نان پهیدا کردن . . . هه موو منالیک ده یزانی که نه م تاقی کردنه وانیه ی له پیشه ، نه گه ر تیا باندا ده رنه چی ، شتیکی زور ترسناک چاوه ری ی ده کرد - هه موو ژبانی نه بوایه به جلی منالی ، یا جلی ژنانه وه بیاته سه رو هه چ ده نگ و رهنگیکی له کۆبونه وه کانی خیل دا نه ده بوو .

له هه موو شوینیک ، نه م تاقی کردنه وه به بو کچان نه بوو ، به لام له و شوینانه ی که هه بوو ، ئاسان تر نه بوو له ه ی کوره کان . چه ند مانگیک یا چه ند سالیک نه بوایه تیشکی روژ نه بین و له تاریکایی دا بژین ، به هه فته برسی یان ده کردن و نه بوایه چه ند روژنکیان به تینویه تی برده یه ته سه ر . له م جو ره تاقی کردنه وانیه دا یاسا کانی خیل به نه وه تازه کان ده سپردران و له ژاندا به یه کجاری ده چه سپین . چی جیگه ی نه م جو ره داب و نه ریت و پهروه ده به ی گرتنه وه ؟ .